

UOT 78

Teyyub Şueyib oğlu Aslanov
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
Muğam sənəti kafedrasının müdiri, Xalq artisti
e-mail: mugam.admiu@mail.ru

AZƏRBAYCAN XANƏNDƏLƏRİNİN TƏSNİF YARADICILIĞI

Xülasə: Təqdim olunan məqalədə Azərbaycan muğamının inkişafında xanəndələrin böyük rolu olduğu qeyd olunur. Bir çox xanəndələrimizin, instrumental ifaçılarımızın həm də yaradıcı sənətkarlar kimi çoxlu təsniflərin, rənglərin, lirik mahnıların, muğamların, zərbi-muğamların yaradıcıları olduğu açıqlanır. Sovet dövründə xanəndələrin yaratdıqları təsniflər xalq mahnısı adı ilə təqdim olunduğu üçün bir çox təsniflərin kimə məxsus olduğu məlum deyildi. XXI əsrdə səs yazı texnikasının inkişaf etməsi həmin təsniflərin müəlliflərini və ifaçılarını tanıتماğa imkan verir.

Azərbaycan xanəndələrinin yazdığı təsniflərin çoxsaylı nümunələri ifaçılıqda geniş yayılaraq, müxtəlif təfsirlərdə milli musiqi irsinə daxil olmuşdur.

Açar sözlər: Azərbaycan və türk xalq musiqisi, rast, şur, segah, çahargah.

Azərbaycan muğamının inkişafında xanəndələrin və xalq çalğı alətləri ifaçılarının böyük rolu olmuşdur. Musiqi sənətimizin tarixindən də bilirik ki, bir çox xanəndələrimiz, instrumental ifaçılarımız həm də yaradıcı sənətkarlar olub, çoxlu təsniflərin, rənglərin, lirik mahnıların, muğamların, zərbi-muğamların yaradıcıları olmuşlar. Xanəndəlik sənətində ifaçılıq və yaradıcılıq bir-birilə əlaqədar bir məfhumdur.

Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin inkişafında böyük xidmətləri olmuş görkəmli müğənni Bülbül xanəndələrin musiqi sənətindəki rolunu öz məqalələrində işıqlandırmışdır. O, bu barədə yazırdı: “Müğənnilər Azərbaycan muğamlarını məharətlə ifa etməklə empirik yolla əsrlərdən əsrlərə keçən orijinal xanəndə məktəbi yaratmışlar”.

Başqa bir yerdə Bülbül yazır: “Xanəndəlik sənəti əsrlər boyu yaranan ənənələrin izlərini saxlamışdır... Xanəndələr muğamların xalq arasında geniş yayılmış bir sıra variantlarının müəllifləridir. “Bayatı-Kürd”, “Kürd-Şahnaz”, “Qatar”, “Orta Segah”, “Arazbarı”, “Osmani” (Mani), “Yetim Segah” və başqa əsərlərin yaradıl-

ması onların adı ilə bağlıdır. Xanəndələr eyni zamanda bir sıra gözəl instrumental musiqi əsərlərinin – rənglərin, təsniflərin və yüzlərcə rəqs melodiyasının yaradıcılarıdır, həmin əsərlərin bədii ifa üslubunu da onlar yaratmışlar”. Göründüyü kimi, Bülbül xanəndələrin bəstəkarlıq istedadına malik olduqlarını da qeyd etmişdir.

Ənənəvi musiqi yaradıcılığında muğam dəstgahları, kiçik həcmli muğamlar, zərbi muğamlar, təsniflər və lirik xalq mahnıları janrlarına aid əsərlər məhz xanəndə yaradıcılığının məhsulu hesab olunur. Xanəndələr muğam ifaçıları olmaqla yanaşı, muğamların yeni variantlarının yaradıcısı kimi musiqi tarixində iz salmışlar. Eyni zamanda, onlar varisliklə mənimsədikləri təsniflərlə yanaşı, yeni təsniflər də yarıdaraq, janrın inkişafına təsir göstərmişlər.

Bu barədə professor Ramiz Zöhrabov yazır: “Xalq-professional sənətkarı üçün ifaçılıq həmişə şəxsi yaradıcılıq sayılır. Bu cür ifaçı üçün yüksək istedad, zəngin fantaziya və gözəl zövq çox vacibdir. Hətta parlaq istedadla malik bəzi xanəndə və sazəndələr bu sənət üçün lazım olan qanunlar çərçivəsində yeni ənənələr, orijinal üslublar, hətta deyərdik ki, məktəblər də yaradırlar... Bu kimi sənətkarlar üçün tək cə “ifaçı” sözü azdır, onlar eyni zamanda, yaradıcı sənətkardırlar. Təsadüfi deyil ki, onların yaradıcılığında həm ifaçılıq, həm də bəstəkarlıq sənəti üzvi surətdə birləşir, çulğışı...”.

R. Zöhrabov fikrini izah edərək yazır ki, hər bir xanəndə ifa zamanı eyni bir muğam dəstgahını və ya onun şöbəsinə ifa edərkən onu müəyyən qədər əlavələr və ixtisarlarla dəyişdirir, yəni bu prosesdə o, yaradıcı sənətkar kimi iştirak edir. Beləliklə, şifahi professional musiqi əsərinin təfsiri zamanı hər bir ifaçı yaradıcıya çevrilir. Məhz xanəndə və sazəndənin şəxsi sənətkarlığı, onun ənənəvi üslub əsasında ciddi yaradıcılığı improvizə ilə əlaqədardır. Belə improvizə tərzli muğamların müxtəlif variantlarının yaranmasına gətirib çıxarmışdır. Eyni zamanda, xanəndələrin təsnif yaradıcılığı da çox maraqlıdır. Xanəndə yaradıcılığında çox miqdarda təsnif yaranmışdır. Xanəndələr muğam dəstgahlarını ifa edərkən, öz istəklərinə görə təsnif seçirlər.

Azərbaycanın zəngin musiqi irsinin yaradılmasında və yaşadılmasında, bu günə kimi qorunub saxlanılmasında xanəndələr və xalq çalğı alətləri ifaçıları fəal iştirak etmişlər. Cabbar Qaryağdıoğlu, Ələsgər Abdullayev, İslam Abdullayev, Keçəçioğlu Məhəmməd, Məşədi Məmməd Fərzəliyev, Seyid Şuşinski, Xan Şuşinski, Zülfü Adıgözəlov, Əbülfət Əliyev, Yaqub Məmmədov və digər böyük xanəndələrin bu sahədəki fəaliyyətini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Bu sənətkarlar muğam ifaçılıq sənətini, xalq musiqisini dərinlən bildikləri üçün illərlə yaddaşlarında yaşatdıqları

nadir musiqi nümunələrini oxuyub lentə yazdırmaqla milli musiqi mədəniyyətimizin inkişafında əvəzsiz xidmətlər göstərmişlər. Onların yaddaşlarında hifz edib yaşatdıqları muğamlar, təsnif və rənglər bu gün də yeni xanəndələr nəslinin təfsirində səslənərək, milli musiqimizin şöhrətini bütün dünyaya yayır.

Görkəmli xanəndələr – Cabbar Qaryağdıoğlu, Seyid Şuşinski, Xan Şuşinski, Qulu Əsgərov, Əbülfət Əliyev, İslam Rzayev, Arif Babayev, Əlibaba Məmmədov və b. çox sayda təsniflər yaratmışlar. Xanəndələr təsnif anlayışını daha geniş mənada qəbul edərək, klassik təsniflərlə yanaşı, xalq mahnılarını, bəstəkar mahnılarını, bəzən aşıq havalarını da təsnif kimi istifadə edirlər. Bu, sırf yaradıcılıq prosesi ilə bağlı olub, ifaçıların zövqündən və dinləyici kütləsinin tələbatından irəli gəlir.

Xanəndəlik sənətinin inkişafının mühüm mərhələsi Cabbar Qaryağdıoğlunun adı ilə bağlıdır.

Cabbar Qaryağdıoğlu XIX əsrin sonu, XX əsrin birinci yarısında fəaliyyət göstərmişdir. O, Qarabağ muğam ifaçılığı məktəbinin yetirməsi olmuş, “Qafqazın konservatoriyası” adlandırılan Şuşa şəhərində yetkinləşmişdir. Tədrisən onun şöhrəti Azərbaycanın hər yerinə yayılmış və ölkəmizin hüdudlarını aşaraq, xaricdə – Rusiyada, İranda, Almaniyada və başqa ölkələrdə də tanınmışdır.

XX əsrin əvvəllərində fəaliyyət göstərən səsyazma şirkətləri ilk dəfə olaraq, məhz Cabbar Qaryağdıoğlunun, daha sonra isə digər xanəndələrin səsini qrammofon vallarına yazmış və onların kataloqunu buraxmışdır.

Cabbar Qaryağdıoğlunun repertuarında klassik Azərbaycan muğamları və təsniflər, eləcə də, zərbi-muğamlar əsas yer tutmuşdur. O, “Kürdü-Şahnaz”, “Mahur” muğamlarını, “Mənsuriyyə”, “Heyratı” zərbi muğamlarını və s. böyük zövqlə oxumuşdur. Onun repertuarına həmçinin “Gözüm yaşına tab etməz”, “Damımızdan damcı düşər”, “Qalalıyam”, “Qarğamışam” və s. qədim Azərbaycan xalq mahnıları daxil idi.

Cabbar Qaryağdıoğlu bir çox mahnıların, təsniflərin yaradıcısı, bəzən həm musiqisinin, həm də sözlərinin müəllifi olmuşdur. O, eyni zamanda, bir sıra şeirlərin və qəzəllərin də müəllifi kimi tanınmışdır. Tədqiqatçı F.Şuşinskinin verdiyi məlumata görə, xüsusilə Cabbar Qaryağdıoğlunun “Var” rədifli qəzəli xanəndələrimiz tərəfindən sevilə-sevilə oxunmuşdur.

Təsnif janrı Cabbar Qaryağdıoğlunun yaradıcılığında xüsusi yer tuturdu. Bunlardan “Mahur təsnifi”, “Dəşti təsnifi”, “Mani təsnifi”, “Bəyan oldu təsnifi”, “Ənvər bəy təsnifi”, “Qarğamışam təsnifi”, “Xumar təsnifi”, “Bisütun təsnifi”, “Məcnun təsnifi”ni qeyd edə bilərik.

Bu nümunələr qrammofon vallarında təsnif adlandırılmışdır. Adətən, təsniflərin adı muğam şöbələrinin adına uyğun olur. Burada yalnız “Mahur”, “Dəşti”, “Mani” təsniflərinin muğam adlarına uyğunluğunu qeyd edə bilərik, digər təsnif adları isə məzmunundan irəli gələrək belə göstərilmişdir. Bu da onunla bağlı ola bilər ki, xanəndələr muğam şöbələri arasında oxuduqları lirik xalq mahnılarını da təsnif adlandırdılar.

Eyni bir muğam şöbəsinin adı ilə bağlı bir neçə təsnif musiqi təcrübəsində yayıldığına görə, xanəndələr ən çox sevilən və yadda qalan təsnifləri fərqləndirmək üçün onlara konkret adlar vermişlər. Bu baxımdan “Bəyan oldu”, “Ənvər bəy”, “Qarğamışam”, “Xumar”, “Bisutun”, “Məcnun” adlı təsniflər əlamətdardır. Bunlar, ümumiyyətlə, qrammofon vallarının kataloqunda və digər xanəndələrin repertuarında da çox təkrarlanan təsnif adlarıdır.

Bununla belə, xalq mahnıları da xanəndə yaradıcılığında geniş təmsil olunmuşdur. Bu baxımdan aşağıdakı xalq mahnılarını qeyd etmək olar: “O xal nə xaldır”, “Şuşalı”, “Bala-bala”, “Eşq atəşi”, “Gülə-gülə”, “Qarğamışam”, “Gül açdı”, “Vətən şərqişi”, “Nar-nar”, “Xumar oldum”, “Yaylıq”, “Məzlumlar marşı”, “Ordu marşı”, “Salonik marşı”, “Gözəlim sənsən”, “Ax nari-nari” və s.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Cabbar Qaryağdıoğlu bir çox mahnı və təsniflərin yaradıcısı kimi tanınmışdı. C.Qaryağdıoğlunun yaratdığı “Segah” və “Rast” təsniflərini, “İstəkanın deşilsin”, “Kaş ki bayram olmayaydı”, “Məni dövrü fələk”, “Qarabağda bir dənəsən”, “Ay ayağında məsi var”, “Gəlin gedək Daşaltına gəzməyə”, “Tiflisin yolları”, “Naxçıvanın gədiyindən aşeydim”, “Qalalıyam qalalı”, “İrəvanda xal qalmaq” və s. mahnıları göstərmək olar. Onun həmçinin, Bakı haqqında, məşhur pambıq ustası Bəsti Bağırova haqqında mahnıları da maraqlı nümunələrdir.

Seyid Şuşinskiyə xanəndə kimi formalaşmasında Cabbar Qaryağdıoğlunun böyük təsiri olmuşdur. Seyid Şuşinski siyasi-ictimai mövzuda şer və qəzəl oxuyan, xalqı mübarizəyə çağıran ilk xanəndə olmuşdur. Seyid Şuşinski yaradıcılığında Hafiz Şirazi, Məhəmməd Füzuli, Seyid Əzim Şirvani qəzəllərilə yanaşı, Hüseyn Cavidin və Mirzə Ələkbər Sabirin şeirlərinə də müraciət edirdi. Sabirin “Millət necə tarac olur-olsun, nə işim var” şeirini “Müxalif”də oxuyardı. O, bir sıra mübariz ruhlu mahnılar da oxumuşdur – “Ayıl ey millət”, “Mən bir türkəm”, “Millət istərsə” və s.

Musiqi mədəniyyəti tariximizdə Cabbar Qaryağdıoğlu və Seyid Şuşinskiyə sonrakı muğamları və təsnifləri Xan Şuşinski yüksək zövqlə oxumuşdur. O, eyni zamanda bir çox mahnıların müəllifi olmuşdur. “Qəmər”, “Şuşanın dağları” mah-

nıları dillər əzbəri olmuşdur. Xan Şuşinski öz yaradıcılığında bəstəkar mahnılarına da müraciət etmişdir. Bu mənada Üzeyir Hacıbəylinin “Qara göz” mahnısının ilk ifaçısı olmuş və mahnını yüksək zövqlə oxuyaraq yaşatmışdır.

XX əsrin ikinci yarısında Hacıbaba Hüseynovun, Qulu Əsgərovun, İslam Rzaevın, Əlibaba Məmmədovun, Arif Babayevin və b. xanəndələrin adını çəkməliyi ki, bu görkəmli sənətkarlar yaratdıqları təsniflərlə və mahnılarınla şöhrət qazanmışlar.

Seyid Şuşinski ənənələrinin davamçılarından biri də təkrarolunmaz ifaya malik olan Əbülfət Əliyev olmuşdur. O, zəngin, rəngarəng çalarlı səsə, muğam improvizasiyası bacarığına, qeyri-adi ritm həssaslığına və gözəl qaval çalma qabiliyyətinə malik idi. O, “Rast”, “Şur”, “Çahargah”, “Bayatı-Şiraz”, “Humayun”, “Zabul-Segah” muğam dəstgahlarını xüsusi məharətlə oxumuş, öz yaradıcılığında qədim xalq mahnılarına və təsniflərə müraciət etmişdir.

Əbülfət Əliyevin məharətlə oxuduğu “Rast”, “Zabul-Segah”, “Şur”, “Mahur-Hindi”, “Bayatı-Şiraz”, “Çahargah”, “Humayun” və b. muğamları şirin nəfəslərlə, zərif boğaz gəzişmələri, incə xırdalıqlarla dinləyicilərə çatdırırdı. O, muğam və təsniflər üçün musiqinin ruhuna uyğun qoşmalar, qəzəllər, bayatılar seçirdi ki, bu da dinləyicidə xoş əhval-ruhiyyə oyadırdı.

Əbülfət Əliyev bəstəkar mahnılarını da eyni məharətlə, gözəl ifa edirdi: Cahangir Cahargirovun “Sən gələndə”, Qənbər Hüseynlinin “Tel nazik”, “Ay qız”, “Gəlmədin”, Qulu Əsgərovun “Pəncərəni səhər durub açanda”, Səid Rüstəmovun “Bahar nəğməsi”, “Alagöz”, Ağası Məşədibəyovun “Naz olaydı”, Zöhrab Abdullayevin “Olmaz-olmaz”, həvəskar bəstəkar Hacıbaba Həsənovun “Ellər gözləyir”, “Eşqimin növrəği”, “Bu yerdə”, “Yağma yağış”, “Gecələr yuxusuz qoymusan məni” (“Şahnaz təsnifi”) mahnılarını da eyni şövqlə oxuyurdu.

Əbülfət Əliyev, həmçinin, yaradıcı xanəndə olmuş, mahnılar, təsniflər yaratmışdır. Xalq mahnıları adı ilə xanəndələrin repertuarına daxil olmuş “Xal yanağında”, “Könül”, “Qaşı-gözü qara qız”, “Qaşların kamandır”, “Ay qız”, “Mənim ürəyim”, “Ay gecikən məhəbbətim”, “Gizlətmə günəş üzünü”, “Tel oynasın”, “Aşıqəm”, “Əcəb nurlu gecədir” mahnılarının musiqisi Əbülfət Əliyevindir. Bundan başqa, xanəndə “Bəstə-Nigar”, “Şüştər” və “Bayatı-Şiraz” təsniflərini yaratmışdır. Bu mahnı və təsniflərin sözləri bayatılara, Molla Pənah Vaqifin, Aşıq Ələsgərin, Aşıq Qurbanın, Məmməd Rahimin, Əliəğa Vahidin şeirlərinə əsaslanır.

Əbülfət Əliyevin ifasında bir çox muğam və təsniflər Azərbaycan Televiziya və Radiosunun Qızıl Fondunda saxlanılır.

XX əsrin ikinci yarısında konsert, opera və müəllimlik sahəsində fəaliyyət

göstərən xanəndələrdən biri də Qulu Əsgərov olmuşdur. Onun haqqında danışırkən ilk növbədə qeyd etmək lazımdır ki, o, yaradıcı xanəndə idi. Xalq arasında dillər əzbəri olan bir sıra mahnı və təsniflərin müəllifidir. “Əziz dostum”, “Sevgilini qınama”, “Sevgili yar” mahnıları bu gün də xalq tərəfindən çox sevilir. Onun lent yazıları Azərbaycan Televiziya və Radio Fondunda qorunur, yeni gələn nəsillər tərəfindən də ilhamla ifa olunur.

XX əsrin ikinci yarısında xanəndə Baba Mahmudoğlunun yaradıcılığı da çoxcəhətliliyi ilə diqqəti cəlb edir. O, həm ifaçı, həm opera tariximizdə sözün əsl mənasında xanəndə-aktyor, həm müəllim, həm də təşkilatçı və bədii rəhbər kimi yadda qalmışdır.

Baba Mahmudoğlunun muğam operalarında yaratdığı Məcnun, Kərəm, Aşıq Qərib, Şah İsmayıl, Camal obrazları da uğurlu obrazlar kimi qeyd olunmalıdır. Təsədüfi deyil ki, 1978-ci ildə C.Cahangirov “Xanəndənin taleyi” operasını yaradarkən baş rolu – Mirseyid rolunu Baba Mahmudoğlu üçün nəzərdə tutmuşdu. B.Mahmudoğlu bu rolda özünü ehtiraslı, düşünən və güclü bir müğənni kimi göstərmişdir.

Baba Mahmudoğlu Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetində müəllimlik fəaliyyəti ilə yanaşı, həm də “Dastan” folklor ansamblının təşkilatçısı və bədii rəhbəri olmuşdur.

Xanəndə Baba Mahmudoğlunun repertuarında muğam dəstgahları, zərbi-muğamlar, təsniflər, xalq və bəstəkar mahnıları ilə yanaşı, aşıq havaları da geniş yer tuturdu. Baba Mahmudoğlu öz yaradıcılığında xanəndə və aşıq ifa xüsusiyyətlərini cəmləşdirən nadir müğənnilərdən biri olmuşdur.

XX əsrin II yarısından XXI əsrin əvvəllərinə qədər Azərbaycan ifaçılıq sənətinin inkişaf etdirən daha bir sənətkar İslam Rzayev olmuşdur. Onun digər görkəmli ustad xanəndələrdən fərqli cəhətlərindən biri o idi ki, o, Azərbaycan bəstəkarlarının yüzlərlə mahnısının ilk ifaçısı olmuş və milli vokal sənətimizin inkişafında öz töhfəsini vermişdir. Səid Rüstəmovun, Cahangir Cahangirovun, Arif Məlikovun, Hacı Xanməmmədovun, Ramiz Mirişlinin, Adil Bəbirovun lirik mahnıları onun repertuarını zənginləşdirmişdir.

Klassik muğam ifaçılarına xas olan ən yaxşı keyfiyyətləri özündə birləşdirən və musiqi sənətimizi yeni ifa manerası ilə zənginləşdirən ustad xanəndə İslam Rzayev öz dəsti-xətti olan sənətkarlardandır. Onun ifasında səslənmiş və lentə alınmış “Rast”, “Mahur-hindi”, “Çahargah” muğamları, “Bəstə-Nigar”, “Dəşti”, “Zəminxarə”, “Bayatı-Şiraz”, “Hisar”, “Çahargah”, “Segah”, “Şur” təsnifləri bu gün də gənc xanəndələr üçün örnəkdir.

Azərbaycan bəstəkarlarının mahnıları - “Var gülüşündə”, “Mehriban olaq”, “Buludlar”, “Məzəli mahnı”, “Mən dünyada olmayanda”, “Muğana ceyran”, “Axtarma məni”, “Olmaz, olmaz”, “Sənə qurban”, “Çay”, “Tələbə”, “Qızların birincisi”, “Bəxtiyarım”, “İntizar”, “Bizim qızlar”, “Mənim dünyam”, “Könlümün vüqarı”, “Qarabağ”, “Vətən qızları”, “Durnalar”, “Xatirəsən yar”, “Getmə dayan”, “Sevdim”, “Ana” və s. mahnıları ilk dəfə İ.Rzayevin ifasında səslənərək məşhurlaşmışdır. İ.Rzayevin C.Cahangirovun “Nəsimi”, “Aşıq Alı” kantatalarında xor kapellasının müşayəti ilə ifa etdiyi hissələr, F.Əmirovun “Sevil” operasında müəzzinin ariozası, ayrı-ayrı filmlərdə səslənən mahnılar musiqi xəzinəsinə daxil olaraq, onu zənginləşdirən incilərdir.

Xanəndə Arif Babayev konsert və məclis ifaçısı, opera artisti, təsnif bəstəkarı, muğamların yeni variantlarının yaradıcısı, ustad-müəllim və ictimai xadim kimi geniş fəaliyyət göstərir.

Onun yaradıcılıq yolu opera səhnəsi ilə, konsert salonlarındakı, məclislərdəki, dövlət tədbirlərindəki çıxışları, qastrol səfərləri ilə bağlı olmuşdur. A.Babayevin repertuarının əsasını muğam dəstgahları, zərbi-muğamlar, təsniflər, xalq və bəstəkar mahnıları təşkil edir.

A.Babayevin yaradıcılığında xalq mahnıları və təsniflərin xüsusi yeri vardır. Onun özünün yaratdığı və sevərək ifa etdiyi təsniflər digər xanəndələrin də repertuarının bəzəyidir. Təsniflər maraqlı, sadə, mənalı sözlərə yazılıb, dinləyicilərin qəlbinə tez yol tapır. Arif Babayev əsasən xalq yaradıcılığına müraciət edərək, bayatı sözlərindən də istifadə etmişdir. Bu da təsadüfi deyil, çünki, xalq mahnıları və təsniflər şifahi xalq ədəbiyyatı və yazılı ədəbiyyatımızla sıx vəhdətdə inkişaf etmişdir.

Arif Babayevin yaratdığı təsnif nümunələri arasında: “Ey mənim məhəbbətim”, “Gəl, gəl maralım, gəl”, “Gəncədən fayton gəlir”, “Əzizim çən düşməz”, “Gəl məni aldatma gözəl, bəxtəvər”, “Qara telin incə belə” təsnifləri, “Samavarın xəkəsi”, “Tar kamanım gəl, gəl”, “Aşıqəm”, “Yanaram eşq oduna gəl”, “Segah” təsnifləri, “Dilkeş” təsniflərini qeyd edə bilərik.

Arif Babayevin oxuduğu muğamlar radionun “Qızıl fondu”nda saxlanılır. Bütün əsas muğamlarla yanaşı, “Dilkeş”, “Segah”, “Mirzə Hüseyn segahı” muğamlarına aid təsniflər, “Könül açdım”, “Apardı sellər Saranı” və s. xalq mahnıları da fond yazıları siyahısına daxildir.

XX əsrin ikinci yarısında xanəndə Əlibaba Məmmədovun yaradıcılığı diqqətə layiqdir. O, xanəndə olmaqla yanaşı, “Hümayun” ansamblının bədii rəhbəri, bəstəkar, ustad-müəllimdir. Əlibaba Məmmədov bir sənətkar kimi əllinci illərin ortala-

rında püxtələşmiş, ümumxalq məhəbbəti qazanmışdır. Xanəndə muğamları, zil səs tələb edən mahnıları maneəsiz və asanlıqla dinləyicilərə çatdırı bilir. İfa zamanı sözləri anlaşıqla və aydın oxuyur. O, “Rahab”, “Dəşti”, “Çahargah” və “Hümayun”u şaqraq zəngülə tələb edən son şöbə və kadensiyalarında da mayədəki sərbəstliyi qoruyub saxlaya bilir.

Əlibaba Məmmədov 150-ə qədər mahnı və təsnifin müəllifidir. Xanəndənin mahnıları xalq mahnıları adı altında repertuarda möhkəm yer tutmuşdur. “Yaşa ürəyim”, “Bir dənəsən”, “Oğluma nəsihət”, “Vətən yaxşıdır” və s. kimi gözəl mahnılar məhz xanəndənin məhsuludur. Bu mahnılar bir çox tanınmış sənətkarlar tərəfindən ifa edilmişdir. Onları Rübabə Muradova, Şövkət Ələkbərova, Sara Qədimova, Əbülfət Əliyev və digərləri ifa etmişlər. Əlibaba Məmmədovun mahnıları bu gün də öz tərəvətini itirmir, müğənnilər tərəfindən ifa edilir və xalq tərəfindən sevilir.

Xanəndələrin yaradıcılıq fəaliyyəti - təsniflərin və yeni muğam variantlarının yaradılması, həmçinin onların ustad-müəllim kimi yeni nəsillərin yetişdirməsi bu sənətin qədim dövrlərdən formalaşmış ənənəvi cəhətləridir və bu günə kimi öz davamını və inkişafını tapır. Onu da qeyd etməliyik ki, bütün xanəndələrin yaradıcılığı muğam və təsnif ifaçılığına əsaslanarsa da, çox az xanəndələr təsnif bəstəkarı kimi tanınmışlar.

Xanəndə yaradıcılığı şifahi ənənələr əsasında təşəkkül tapıb inkişaf etdiyinə görə, xanəndələr yaratdıqları təsnifləri konsertdə və ya məclisdə oxuyaraq, dinləyicilərə təqdim edirlər, bundan sonra həmin təsniflər yaddaşlarda qalaraq, digər xanəndələrin də repertuarına daxil olur, oxunur və xalq arasında yayılır.

Bir cəhəti də qeyd edək ki, sovet dövründə xanəndələrin yaratdıqları təsniflər xalq mahnısı adı ilə təqdim olunurdu. Bu mənada bir çox təsniflərin kimə məxsus olduğunu aydınlaşdırmaq çətinlik yaradır. Əlbəttə ki, qədim dövrdən meydana gələn təsniflərin müəlliflərini bilməsək də onların variantları yaddaş vasitəsilə nəsil-dən-nəslə ötürülərək, bizə gəlib çatmışdır. XXI əsrdə isə səs yazı texnikasının inkişaf etməsi həmin təsniflərin müəlliflərini və ifaçılarını tanımağa imkan verir.

Azərbaycan xanəndələri təsnif janrında çoxsaylı nümunələrin müəllifi kimi tanınmışlar. Xanəndələrin yaratdıqları təsniflər ifaçılıqda geniş yayılaraq, müxtəlif təfsirlərdə milli musiqi irsinə daxil olmuşdur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Aslanoğlu, Ə. Muğam poetikası və idrak. Bakı, Elm nəşriyyatı, 2004
2. Hacıyeva, M. Azərbaycan muğam fəlsəfəsi. Bakı, 2017

3. Çəmənli, M. Muğam dünyasının Xanı. Bakı, 2022
4. Nəcəfzadə, A., Məmmədəliyev, V. Muğam – dərs vəsaiti. Bakı, 2017

Теййуб Суейиб оглы Асланов

ТЕСНИФ В ТВОРЧЕСТВЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ ХАЕНДЕ

Резюме: В данной статье основное мнение сводится к тому, что в развитии Азербайджанского мугама роль ханенде очень велико. Многие ханенде являясь людьми творческими, были создателями многих теснифов, лирических песен, мугамов. В советский период, написанные ханенде теснифы, очень часто исполнялись как народные песни, поэтому установить авторов этих произведений невозможно. В XXI веке, благодаря развитию техники звукозаписи удается сохранить произведения авторов и исполнителей теснифов.

Большое количество мугамов, теснифов, написанные азербайджанскими ханенде, широко распространяясь благодаря исполнительскому мастерству, вошли в национальную музыкальную летопись Азербайджана.

Ключевые слова: азербайджанская и турецкая народная музыка., раст, шур, сегях, чааргах

Teyyub Shueyb oghlu Aslanov

CREATION OF TASNIFS BY AZERBAIJANI KHANENDES

Summary: This article is mainly about the great role of singers (mugham singers) in the development of Azerbaijani mugham. It is said that many of khanandes and instrumentalists are also the creators of many tesnifs, lyrical songs and mughams because of their creativeness. Due to the fact that during the Soviet period, tesnifs written by khanandes were performed as folk songs, it is impossible to define the authors of those works. The development of sound recording techniques in the XXI century allows to preserve the works of authors and performers of tesnifs.

Numerous examples of tesnifs written by Azerbaijani khanandes were widely performed and included in the national musical heritage in various interpretations.

Key words: Azerbaijani and Turkish folk music, rast, shur, segah, chargah

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 05.04.2022

Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, professor Kamilə Dadaş-zadə